

KARAÇAY-MALKAR HALKININ AYNASI: AKTAMAK MANZUMESİ*

M. Said ARBATLI**

Özet

Küçük bir Türk boyu olan Karaçay-Malkarların zengin bir sözlü edebiyatı vardır. Yazılı edebiyatları ise oldukça geç bir tarih sayılabilecek 1917 yılında başlayan Karaçay-Malkarlıların yetiştirdiği en önemli söz ustalarından biri İsmail Semen'dir. Sözlü edebiyatın son önemli temsilcisi sayılan İsmail Semen, yazılı edebiyatın da ilk şairlerinden biridir. Esasen şiirlerini genellikle yazmayıp bizzat kendi yaptığı besteleriyle "söyleyen" İsmail Semen bu yönüyle tipik bir halk ozanı olmakla beraber, ele aldığı konular ve kendisinden sonra gelen pek çok çağdaş şairi etkilemesi yönüyle yazılı Karaçay-Malkar edebiyatının da ilk sanatçılarından kabul edilmektedir. Şairin en önemli eserlerinden biri ilk hanımı Anisat için yirmi iki yıl gibi uzun bir süre içinde yazdığı Aktamak adlı manzumedir. Bu eser -bazı kısımları unutulmuş ya da kaybolmuş olmasına rağmen- oldukça hacimli bir eserdir. İsmail Semen bu uzun manzumesinde hanımına olan sevgisini dile getirmesinin yanında Karaçay-Malkar halkının gelenek, göreneklerini, hayata bakışını, yaşam biçimini ve coğrafyasını da yansıtmıştır. Bu yönüyle Aktamak manzumesi aşk teması ile iç içe bütün bir halkı pek çok ayrıntısıyla tanıtan oldukça kıymetli bir eserdir. Aktamak manzumesi Karaçay-Malkar halkı arasında hâlâ popülerliğini korumakta, şairinin kendi yapmış olduğu bestesiyle birlikte yaygın olarak okunmakta, dinlenmektedir. Bu çalışmada İsmail Semen'in Aktamak adlı eseri Karaçay-Malkar gelenekleri, inanışları, yaşam biçimi gibi yönlerden irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Karaçay-Malkar Edebiyatı, Karaçay-Malkar gelenek-görenekleri, İsmail Semen, Aktamak.

Abstract

The Karachay-Malkars, a small Turkic people on the Caucasus, have a rich oral literature. Their written literature began in a very late date (1917). Ismail Semen is considered one of the most prominent representatives, as well as the latest master of their oral literature. He is also of the first generation of the written Karachay-Malkar literature. He indeed did not write poems, but recited them within his com-

* Bu çalışmada İsmail Semen ve Aktamak adındaki basılmamış yüksek lisans tezinden yararlanılmıştır.

** Yrd. Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, marbatli@yahoo.com.

positions, thus he is a typical minstrel; but he influenced the contemporary written poetica, too. His poem Aktamak is his masterpiece, written for his first wife Anisat within such a long time as 22 years. Though some parts of that work are lost or forgotten, it is a very voluminous piece. Besides expressing his feelings toward his wife, İsmail Semen included traditions and costumes, world view, lifestyle and lands of the Karachay-Malkar people in that great poem. From that aspect, Aktamak is a precious poetical work, its main theme being a love story, but meanwhile telling about the people with many details. It saves still its popularity among the people, and is recited in accordance with the melodies composed by the poet. This study is an examination of Aktamak in terms of traditions, beliefs and lifestyle of the Karachay-Malkar people.

Keywords: Karachay-Balkar Literature, Karachay-Balkar custom and usages, İsmail Semen, Aktamak.

Karaçay-Malkar Türkleri Kuzey Kafkasya'da bulunan ve Avrupa'nın en yüksek dağı olan Elbrus'un yüksek vadilerinde yüzyıllardır yaşamakta olan bir Türk boyudur. Karaçay-Malkar Türkçesi ise Türkçenin Kıpçak grubuna bağlı, Karadeniz-Hazar bölgesinde konuşulan bir lehçesidir (Öner, 1998:12-13).

1891 yılında Karaçay'ın Uçkulan köyünde doğan İsmail Semen küçük yaşlardan itibaren medrese eğitimi almış, Arapça ve dinî ilimleri öğrenmiştir. Şair 1939 yılında Erivan'da "David Sosun" adlı Ermeni destanının 1000. yılı dolayısıyla yapılan kutlamalardaki şiir yarışmasında Sovyetler Birliği'nin en büyük halk ozanlarını yenerek birinci olmuştur. 1940 yılında da Sovyetler Birliği hükümeti İsmail Semen'i "Emekçinin Kızıl Bayrağı" nişanıyla ödüllendirmiştir (Süyünçlanı, 2002). Birçok şiiri halk şarkısı haline gelmiş olan İsmail Semen, 1940'ların başından itibaren başta Stalin ve Beriya olmak üzere Sovyet düzeni ve idarecilerini sert biçimde eleştirmesinden dolayı yöneticiler tarafından gözaltında tutulmuş, şiirleri antoloji ve şiir kitaplarına alınmamıştır. Hatta yazdığı şiirlerden ismi silinip eserleri anonimmiş gibi gösterilmeye çalışılarak adı unutturulmaya çalışılmıştır. 1939 yılında basılan ilk şiir kitabından sonra ilk basılan eserinin 1992 tarihli olması onun yaklaşık yarım asırlık bir süre boyunca üzerindeki baskı ve yasaklamayı net olarak anlatmaktadır. Ancak onun şiirleri halkın hafızasında yaşamaya devam etmiş, sürgünden döndükten sonra, özellikle de 90'lı yıllarda Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra şiirleri yeniden toplanarak kitap biçiminde basılmıştır (Hacilanı vd. 2002: 269-270).

İsmail Semen, birçok edebiyat araştırmacısı tarafından 20. yüzyıl Karaçay-Malkar halk şairlerinin sonuncusu olarak kabul edilmektedir (Tavkul, 2000a: 48-50). Esasen, İsmail Semen sadece bir halk şairi değil, aynı zamanda modern Karaçay-Malkar şiirinin de kurucu ve önde gelen şairlerindedir. Onun için halk şiiri ile modern şiir arasındaki bir köprüdür diyebili-

riz. Ancak her halukârda onun halk ozanlığı yönü ağır basmaktadır. Nitekim kendisi şiir yazmaktan çok “söylemiş”, bunun yanında bir kısmını besteleyerek bizzat kendisi seslendirmiştir. Bu durum Türkiye'deki halk ozanları ile büyük benzerlik göstermektedir. Şairin söylediği şiirler bazen kendisi tarafından, bazen de yanında bulunanlar tarafından defterlere kaydedilse de bir kısmının kayıt altına alınamadan kaybolduğu bilinmektedir.

İsmail Semen'in en bilinen ve sevilen eserlerinden biri Aktamak isimli uzun manzumesidir. Aktamak “ak boyunlu, ak gerdanlı” anlamına gelmesinin yanında, Karaçay dilinde boyun kısmı beyaz olan, gelinciğe benzeyen zarif bir hayvana verilen isimdir. Şair bu şiirini ilk hanımı, Karaçay'ın İja sülalesinden Anisat isimli kadın için yazmıştır. Sevdiğine “Aktamak” ismini vererek yukarıdaki her iki anlamı da kast etmiş olmalıdır. Ayrıca, Karaçay-Malkar âdetlerine göre kadın kocasına ismiyle hitap etmediği gibi, erkek de hanımına isminden ziyade “üydegi (evdeki)” ya da “Semenlanı kızı (Semenlerin kızı)” vb. gibi ailesinin ismiyle seslenir (Tavkul, 1993: 140). Onun daha sonra hanımı olacak sevdiği kıza takma isim takmasında bu geleneğin de etkisi olmalıdır.

Aktamak'ın kayda geçirilmesi ve basımının birkaç safhası vardır:

1. İlk olarak 1938 yılında Aktamak'tan “Delikanlı” ve “Kız” adındaki iki bölüm “Cırla bla İynarla (Şarkılar ve Maniler)” başlıklı bir antolojinin içinde yayımlanmıştır.

2. 1968 yılında İsmail Semen'in, Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti'nde bulunan Sarı-Tüz köyünde Şamsuddin Hubiyev'in evinde misafir olarak kaldığı sırada istek üzerine kasete okuduğu manzumenin tamamlanmamış bir kısmı. Bu varyantın yazılı hali şairin oğlu Azret Semen'de bulunmaktadır.

3. 1977 yılında şair Karaçayevsk şehrinde ünlü Karaçaylı şair-yazar Azamat Süyünç'e bizzat kendisi yaklaşık üç bin mısra söylemiş ve dikte ettirmiştir. Buna paralel olarak şairin oğlu Azret de yaklaşık iki bin mısra kaydetmiştir.

4. İsmail Semen'in kendi el yazısıyla, Arap harfleri ve Karaçay Türkçesiyle yazdığı kayıt. Bu varyant da şairin oğlu Azret'in şahsî arşivinde bulunmaktadır (Karaeva, 1997: 34-35.).

Esere Yansıyan Halk

Şair bu eserine müstakbel hanımı Anisat ile bir düğünde karşılaşp ona âşık olduğu 1916 yılında başlamış, zaman içinde yeni kıtalar eklemek suretiyle 1938'de Anisat öldüğünde, sonuna bir ağıt ekleyerek bitirmiştir. Aktamak'ın elimizdeki metni toplam 1244 dörtlükten oluşmaktadır. Bu metin İsmail Semen'in ağzından kendisinin yakın dostu yazar-şair Azamat Süyünç tarafından 1977 yılında kaydedilen varyanttır. Aynı metin bazı eklemelerle 1996 yılında da Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti'nde yayımlanan Mingi Tav dergisinde Aktamak Özel Sayısı olarak neşredilmiştir.

Aktamak içindeki farklı bölümlerde şair sevdiğine olan hissiyatını ifade etmekte, aşkın ve Aktamak'ın elinden çektiklerinden vb. bahsetmektedir. Biz bu çalışmada bu manzumenin Karaçay-Malkar halkını yansıtan yönünü ele alacağımızdan dolayı, bu kısımlar üzerinde durmayacağız.

Ana teması aşk olduğundan dolayı, manzumede Karaçay-Malkar kültüründe kadına bakış açısı ile ilgili birçok ipucu karşımıza çıkmaktadır. Şair Karaçay-Malkar toplumunda iyi, takdir edilen kadının özelliklerini ve kadından beklenenleri bazen genel olarak, bazen de Aktamak'ın şahsında anlatmaktadır. Bu bağlamda, öncelikle Karaçay-Malkar toplumunda kadına bakış açısından bahsetmekte fayda vardır. Karaçay toplumunda kadının statüsü oldukça önemlidir. Kadın daha çok anne ve eş rolüyle evin ocağını koruyan, bekleyen kişi olarak şerefli bir yere sahiptir. 19. yüzyıl başlarında, 1807-1808 yıllarında Karaçaylıları inceleyen J. Klaproth Karaçaylılarda karı-koca ilişkilerini şöyle dile getirmektedir: *"Avrupalılar gibi Karaçaylılar da karılarını bir hizmetçi gibi görmezler. Kadınlar onlar için hayat arkadaşlarıdır. Diğer dağlı (Kafkasyalı) halkların aksine Karaçaylı erkekler karılarına çok şefkat gösterirler."* (Tavkul, 1993: 141). Manzumede de Aktamak bu yaklaşımı doğrularcasına üstün görülüp yüceltilmiş, hem de onun bazı özellikleri övülerek adeta toplumda bir kadından bu davranışların beklendiği ifade edilmiştir. Mesela,

Sen gece çalışınca, kazan alıyordun, oy,
Gündüz çalışınca da tarla alıyordun, oy
Kayın anana nasıl da bakıyordun, oy,
Kayınlarına nasıl yarıyordun, oy!¹

mısralarıyla kadının çalışkanlığının, kaynanasına bakmasının, kayınlarına yardımcı olmasının, onlarla iyi geçinmesinin,

On parmağının sırrı dökülüyordu, oy,
Saçak işliyordun, düğme dikiyordun, oy!

gibi mısralarda el işlerini iyi ve rahat biçimde yapabilmenin,

Yaşlılarımızdan dil tutuyordun,
Kızlarımıza edepli davranıyordun.
Ağırbaşlılığın, akıllığın...
Senin ruhun girsin cennete.

dörtlüğünde ise Karaçay kültüründe çok önemli olan büyüğe saygının; edepli, ağırbaşlı olmanın,

Aklı başında olan iyi kadın
İffetini mala satmıyor.

¹ Çalışmada yer verdiğimiz şiir alıntılarının tümü Nalçık 1996 basımlı Mingi Tav Dergisi "Aktamak Özel Sayısı"ndan alınmıştır.

mısralarında kadının iffetli olup, namusunu maddî şeyler karşılığında kaybetmemesinin,

Düğme yapan becerikli ellerin,
Çelik iğneleri (bile) yumuşak eder.
Benim gibi beceriksizleri,
Geceden gündüze ev eder.

dörtlüğünde ise becerikli olmasının yanında, eşinin açıklarını kapatması ve evine sahip çıkmasının övgüye değer bulunduğu görülmektedir.

Aktamak manzumesinde mısralar arasında gizli birçok sosyo-kültürel unsur vardır. Âdet ve geleneklerle, özellikle düğün ile ilgili olanlar sayıca daha fazladır. Bu geleneklerden bazılarını kalın/ kalım, berne, alım verme, sakınma (dil tutma), uça, yerden para alma oyunu, adıyla hitap etmeme, konakbaylık (misafir ağırlama), algış ve kargış, küv (ağıt) şeklinde sıralayabiliriz. Bunların her birini ayrıntılı olarak açıklamak bir makalenin boyutlarını aşacağından, örnek olarak birkaç geleneği manzumedan de ilgili kısımlardan birer alıntı yaparak vermeye çalışacağız.

Karaçay-Malkar kültüründe evlenilmek istenen kız için ödenen bedele “kalım” ya da “kalın” adı verilirdi ve bu bedeli almadan kız vermek hoş karşılanmazdı. Ailesi açısından kalım alınması kızın satılması gibi algılanmaz, aksine erkek tarafının kızlarına verdiği değer olarak kabul edilirdi. Kalım olarak para yerine toprak, para, silah vb. de verilebilirdi. Kız tarafı verilen kalım parasını damadın akrabalarına alınacak hediyeler ve kızlarının çeyizi için harcarlar, kendileri için harcayan aileler çok ayıplanırdı. Ayrıca, kalım parasını ödeyemeyecek durumda olanlara akrabaları yardım ederdi (Tavkul, 1995: 22-23).

Manzumede de bu gelenekle ilgili dörtlüklerden birinde şair Aktamak için kalım olarak ne istendiğini şu şekilde belirtmektedir:

Lisa'nın yüksek tepesi diyorum,
Şu Argota'nın çukurları.
“Dört öküz ile altı at” diyorlar,
Surahay²'in endam satışı.

Erkek tarafının ödediği kalıma karşılık kız tarafının çeyizin yanında damadın akrabaları için getirdikleri hediyelere ise “berne” adı verilmektedir. Berne vermek Karaçay-Malkar kültüründe çok önemlidir. Fazla kalım alınmasa bile bu mesele bir prestij meselesi olarak görülmekte ve erkek tarafına çok berne götürmenin kızlarının değerini ve şerefini yükselteceğine inanılmaktadır (Tavkul, 1993: 133). Berne âdetinin uygulanışı da gelişigüzel

² Şair manzume içinde zaman zaman hanımına bu isimle de seslenmektedir. Surahayın kelime anlamı zürafa olup, burada uzun boylu, endamlı manasında kullanılmış olmalıdır.

yapılmamakta, hediyelerin sergilenişi vb. kendine has bazı kural ve gelenekler çerçevesinde gerçekleştirilmektedir (Nevruz, 1998: 2).

Manzumedeki berne ile ilgili dördlüklerden biri şu şekildedir:

Sabaz köyü imiş, dostum
Sahtiyancıların ustası.
Kırk kıza “berne” olur, diyorlar
Babanın biriktirdiği akçası.

Bir diğer dikkat çeken gelenek de “alım verme” adetidir. Alım bir nevi bahşıştir. Bütün düğünlerde olduğu gibi Karaçay-Malkar toylarında da gençler karşılıklı dans ederler. Bu dansa “tepsev” denir. Eğer düğün esnasında gelini de tepsemek için kaldırmak isterlerse, o alım vererek –deyim yerindeyse- tepsememe hakkını satın alır. Alım olarak para ya da başka bir şey verebilir. Verdiği her ne ise alımı alan ve “alımçı” denen kişilerde kalır. Gelinin bu şekilde davranması ise, Karaçay-Malkar geleneklerine göre gelin kızların düğünde dansetmesinin hoş karşılanmamasından dolayıdır. Toylarda sadece evlenmemiş genç kızlar ve erkekler dans ederler.

Aktamak'ta da bu geleneğe atıfta bulunmaktadır:
Yarası olan yatağa,
Yolculuğu olan yoluna.
Sen bize gelirsen, alım verirsin,
Bahşış toplayanların eline.

Eski Karaçay-Malkar toplumunda yeni gelinler ilk zamanlar kayın pe-deri ve validesiyle hiç konuşmaz, hatta onlara görünmezdi. Gelinin kendi odasından çıkıp “ullu üy” denilen evin genel odasına kabul edilmesi haftalar, bazen aylar sürebiliyordu. Gelin buraya kabul edildikten sonra bile bir süre konuşmamayı sürdürebiliyordu. Bu durum genellikle bir yılı bulmakta, gelin bir çocuk doğurana kadar sürmekteyse de asıl belirleyici olan ailenin tutumu olmaktadır. Bu geleneğe “til tutuv” denmekte ve aile büyüklerinin geline hediyeler vermesiyle sona ermektedir. Buna ise “til açuv” yani “gelinin dilini açmak” denmektedir (Tavkul, 1993: 138-139).

Aşağıdaki dördlükte bu geleneğe işaret edilmektedir:

Samimi sözleri herkese yaymamak,
Bu sevdanın kilidi.
Hafifçe fısıldamak, dil tutmak,
Yeni gelinin âdeti.

Aktamak manzumesinde bahsi geçen bir başka düğün geleneği ise “uçadır. Karaçay-Malkar düğünleri genelde üç gün sürer ve üçüncü günün sonunda büyükbaş hayvanlar kesilerek büyük ve eğlenceli bir ziyafet tertiplenir, bütün köy davet edilirdi. İşte bu ziyafete uça adı verilmektedir. Şair de

manzumede sevdiğiyle evlendiğinde yapacakları düğünde geyikler keserek uça yapmanın hayalini kurmaktadır:

Bin, Aktamak'ım faytona,
İki güvercinin koynunda.
Geyik uçalar yaparız, hey
Bu senin evlilik toyunda.

Geleneklerin yanında manzumede Karaçay-Malkar toplumunun sosyal yapısına ışık tutan mısralar da mevcuttur. Mesela bazı mısralarda dağ halkının geçim kaynakları olan hayvancılık, çalkıcılık, dokumacılık gibi işlerden bahsedilmektedir.

“Malçılık” olarak adlandırdıkları büyükbaş hayvan yetiştiriciliği, Karaçay-Malkar Türklerinin temel geçim kaynağıdır. Bu işi yüzyıllardır ve Kafkasya'nın oldukça zorlu, kendine has tabiat şartlarında yapıyor olmalarından dolayı hayvancılıkla ilgili kendilerine özgü birçok gelenek oluşmuştur.

Dağ halkı hayvanlarını “koş” adını verdikleri, yaşadıkları yerlerden uzak, yüksek yaylalardaki çiftlik-ağıllarda yetiştirirler. Bu çiftlikler yerine, sahibine, orada yapılan işe, büyüklüğüne göre değişir; ayrıca yazlık/ kışlık olarak ayrılır ve adlandırılırlar. Koşların bir aşçısı, lideri ve kendine göre kuralları vardır. Koşlara daima erkekler bakar ve oraya giden belli bir süre gelmez. Manzumede de bu durum Aktamak'ın ağzından şu şekilde ifade edilmektedir:

Benim sevgilim koşa gitmiş,
Özletene kadar kalacak.
Benim sana yaptığım bu maniler,
Söylersem, eğlence olacak.

Hayvancılığa bağlı olarak yapılan bir diğer iş de “çalkıcılık”, yani ot biçme çalışmasıdır. Bu iş dağlılar için çok önemli ve hayatîdir. Zira zamanında otunu biçip kurutmayan kişiler kışın hayvanlarına yedirecek yem bulamayacaklardır. Bu işin ehemmiyetine paralel olarak çalkıcılık çok itibarlı ve saygıdeğer bir çalışma olarak kabul edilmektedir. Bu çalışmayı anlatan bir belgeselde yer alan şu ifadeler bu işin mahiyetini çok güzel anlatmaktadır: “*Dağlıların hayatında bu iş adeta dinsel bir tören haline gelmiştir. Zamanı gelince düşünler dışında en önemli iş budur. Bu işi yapamayanlar erkekten bile sayılmazlar.*” (Beppayev, ty.). Aktamak manzumesinde zamanında yapılması herkesin kendi hayrına olan bu işe işaret eden birçok dörtlükten biri aşağıdaki gibidir:

Gel Aktamak'ım gidelim,
Adalara çayıra,
Ben ot biçersem, sen deste yaparsın,
Oy, kendi başımızın hayrına.

Sosyal yapıyı açıklayan bir başka unsur da Karaçay-Malkar, hatta bütün Kafkas toplumlarında olan soy kavramı ve sosyal tabakalaşmadır. Karaçay-Malkar Türklerinde kişilerin mensup oldukları sülalelere “tukum” denir. Çok büyüyüp genişleyen bazı sülaleler alt gruplara ayrılmıştır ki bunlara da “atavul” denmektedir. Daha sonra bunların da çoğu ayrı birer tukuma dönüşmüştür. Kişiler mensup oldukları sülalenin adıyla anılırlar: Semenlerin İsmail, İjaların Anisat gibi. Karaçay ve Malkar'da soy kavramına çok önem verilir ve hemen herkes çok eski atalarına kadar soy ağacını bilir. İsmail Semen de manzumede Karaçay Türklerinin kendisinden türediklerine inandıkları Karça Bey'in yanında bulunan ve Karaçay'ın ilk atalarından olduğu rivayet edilen Tram Han'ın (Kagıylanı, 1998: 13-22). soyundan olmasını övünçle söylemektedir:

Tram-Semen'in evladiyim,
Karaçay'ın temel taşıyım.
Sana şarkı besteleyip okuyacağım,
Ben ozanların başıyım.

Üzerinde durulması gereken bir diğer konu da Karaçay-Malkar Türklerindeki sosyal tabakalaşmadır. Günümüzde geçerliliğini yitirmiş olsa da Karaçay-Malkar Türklerinde eskiden halk üç tabakaya ayrılırdı: En üstte “biy” denilen ve halkın idaresini ellerinde bulunduran han sülaleleri, ortada “özden” adı verilen soylular, en altta ise “kul” olarak adlandırılan köle, hizmetkar ya da çalışan tabakası yer almaktaydı. Kullar genellikle biy ve özden ailelerinin yanında çalışır ve barınırlardı.

Manzumede birçok tukum isimleri geçmekte, her birinin karakteristik özellikleri, “tiyre” adı verilen kendilerine ait yaşadıkları bölgeleri vb. anlatılmaktadır. Aşağıdaki dördlükte ise şair tukum meselesine atıfta bulunmakta ve sevdiğinin anne ve babasını han ve özden oldukları için övmektedir:

Bin, Aktamak'ım faytona,
Senin özden anan, han atan.
Senle konuşsam kalbim çarpıyor,
Ağzım, dilimse bal tadıyor.

Bütün bunların dışında, Aktamak manzumesinde hem İslam inancı, hem de Karaçay-Malkar Türklerinin İslam öncesi inançlarıyla ilgili birçok unsur yer almaktadır. Karaçay-Malkarlılar İslam dinini oldukça geç dönemde kabul etmelerine rağmen, eskiden beri dinlerini samimi bir şekilde ve biraz da kendilerine özgü bir yorumla yaşayagelmışlerdir. Manzumede şairin tercihi olarak, oldukça az dinî unsur bulunmakla birlikte; yer yer Ceb-rail, Hızır, Hz. Muhammed gibi kutsal ya da Hz. Bilal gibi ünlü kişilerden; İslam dininin bazı emir ve yasaklarından; Mekke, Medine gibi kutsal şehirlerden; Sırat Köprüsünden, Cennet ve kabirden; kader inancından vb. bahsedilmektedir.

Karaçay-Malkar halkı arasında İslamiyetin kabulünden sonra da varlığını sürdüren birçok batıl inanç mevcuttur. Aktamak'ta bunların da bazılarına işaret edilmektedir. Bu inançları Karaçay'ın kadav taşı, kızıl rengin uğursuzluğu inancı, Bayçı ve Teyri olarak sıralayabiliriz.

Karaçay'ın kadav taşı, “*Karaçay halkının İslâmiyet öncesi devirlerde kut-sallığına inandığı ve bugün de Koban ırmağı kıyısında bulunan büyük meteor parçası.*”dır. (Tavkul, 2000b: 269) Kadav taşı aynı zamanda temel taşı anlamına da gelmektedir. Şair manzumede kendisi hakkında “Karaçay'ın kadav (temel) taşıyım” diyerek asaletine ve köklü ailesine dikkat çekmektedir.

Eski Karaçay toplumunda kırmızı rengin uğursuz olduğuna inanırlardı. Buna karşılık yeşil, beyaz ve mavi renkler ise iyi ve uğurlu sayılırdı (Efendiyeva vd. 2006: 121-122). Şiirde de bu inanca gönderme yapılarak kızıl ipeklerin yola bağlandığı, bunun için de şair ve sevdiğinin sevda işlerinin yolunda gitmediği söyleniyor.

Manzumede karşımıza çıkan bir diğer batıl inanç ise “Bayçı”dır. Bayçı zamanı belli olmayan ve halkın gaipten geldiğine inandığı bir sestir. Genelde “Bayçı bağırdı!” şeklinde ifade edilmektedir. Manzumede ise şair Bayçı'nın sesini duyup çok korktuğunu belirtmektedir:

Ateşe koydum da baltamı, sonra
Ben kapıp tuttum sapından.
Uyanık iken Bayçı bağırdı,
Kalbim ayrıldı kabından.

Teyri ise Karaçay-Malkar İslamiyet öncesi inancında Gök Tanrı'ya verilen isimdir. Eserde ise şu şekilde geçmektedir:

Sen vuran güneşin huzmesi,
Ben ağaran tanın izi.
Dağın Teyri'ye güvendiği gibi,
Duruyorum sana güvenerek.

Sonuç

İsmail Semen'in temelde bir aşk şiiri olan Aktamak'ın mısraları arasında Karaçay-Malkar halkının kültür ve inanç öğelerinden belli başlı bazıları ile sosyal yapısıyla ilgili belirli unsurları ustalıkla yerleştirmiş olduğunu görmekteyiz. Manzumede özellikle düğün, kız isteme, evlilik, gelin-kayınbaba/kaynana ilişkileri gibi konulardaki âdet ve gelenekler daha fazla yer tutmaktadır. Eserin özelde bir kadın adına yazılmış bir aşk şiiri olduğu düşünülürse bu durumun olağan olduğu anlaşılacaktır. Âdet ve geleneklerin yanında, birtakım İslam öncesi inançlar da dikkat çekmektedir. Oldukça dinine bağlı biri olduğu bilinen İsmail Semen'in şiirinde bu inanışlara yer vermesi, kanaatimizce bunların halk içinde halen canlı olduğunu göstermektedir. Bunların dışında, Aktamak manzumesinde Karaçay-Malkar halkının sosyal ya-

pısı, sosyal ve ekonomik yaşantısı, temel geçim kaynakları hakkında da bazı bilgiler bulunmaktadır. Ancak hemen belirtmek gerekir ki bunları tam olarak anlayabilmek için Karaçay-Malkar halkı hakkında –en azından- temel bazı bilgilere sahip olmak gerekecektir.

Sonuç olarak, bu manzumeyi okuyan herhangi bir kişi, alacağı lirik tadın yanında, Karaçay-Malkar halkı, kültürü, inançları ve hatta coğrafyası hakkında temel bazı bilgileri de elde edebilecektir. Bu anlamda, Aktamak manzumesine pek çok yönüyle Karaçay-Malkar halkını yansıtan bir aynadır demek mümkündür.

KAYNAKÇA

- BEPPAYEV Mutalip. metin yazarı. *Song of The Chegem Mowers*, Videokaset. Kabardin-Balkar Cumhuriyeti Nalçik Devlet Televizyonu Belgeseli.
- EFENDİEVA, T.E. ve S. Efendiev, E. Efendiev (2006). "Tsvetovaya Simbolika Folkloru v Aspekte Hudojestvennoy Sistemi Kaysına Kulieva". *Folklor-no-Filosovskie i Lingvokulturoloğičeskie Aspektı Poezii Kaysına Kulieva*. C.7, Nalçik: Elbrus: 119-123.
- HACİLANI T. ve HAPÇALANI T., GELALANI A. (2002). "Semenlanı İsmail", *Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, C.22, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları: 266-274.
- KAGIYLANI, N. (1998). "Tram Han", *Mingi Tav*. S.6: 13-22.
- KARAEVA, Z. (1997). *Hudojestvennyy Mir İsmaila Semenova*. Moskova: Rossiskaya Akademiya Nauk İstitut Etnologii i Antropologii İm. Mikluho-Maklaya.
- Mingi Tav "Aktamak Özel Sayısı"* (1996). Nalçik: Elbrus Kitap Basma.
- NEVRUZ, Y. (1998). *Birleşik Kafkasya Dergisi Eki, (8), (Karaçayın Töresini Üsünden-3)*.
- ÖNER, M. (1998). *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*, Ankara: TDK Yayınları.
- SÜYÜNÇLANI, A. (2002). *Mektup 1*. (Şairin yakın dostu şair-yazar Süyünçlanı Azamat ile yaptığımız yazışmalarda bize gönderdiği mektuptur.)
- TAVKUL, U. (1993). *Kafkasya Dağlılarında Hayat ve Kültür*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- (1995). "Kafkasya Toplumlarında Başlık Geleneği", *Kırım Dergisi*, S.4 (13): 20-23.
- (2000a). "Karaçay-Malkar Halk Şairlerinin Sonuncusu Semen Oğlu Sımayıl", *Kırım Dergisi*, S.8 (31): 48-50.
- (2000b). *Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları.